

Het begeleiden van praktijkonderzoek

Het begeleiden van praktijkonderzoek

Een praktische handleiding

Nel Verhoeven

Boom Lemma uitgevers

Amsterdam

2015

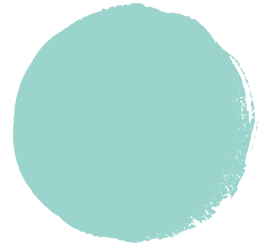
Inhoud

Inleiding	9
1 Raamwerk voor het begeleiden van praktijkonderzoek	17
1.1 Inleiding	17
1.2 Wat houdt het begeleiden van praktijkonderzoek in?	18
1.3 Begeleidingselementen	22
1.4 Een mix van begeleidingsstijlen	26
1.5 Begeleidingsstijlen per onderzoeksfase	30
2 De groep of het individu – accenten in de begeleiding	35
2.1 Inleiding	35
2.2 Groepen: selecteren en samenstellen	36
2.3 Bouwstenen van effectieve groepsbegeleiding	41
2.4 Wat te doen bij meeliftgedrag?	44
2.5 Accenten van individuele en groepsbegeleiding	46
2.6 De eenzame afstudeerder	48
3 Rollen, taken en verwachtingen	55
3.1 Inleiding	55
3.2 Rollen van de begeleider	56
3.3 Kritieke momenten	62
3.4 Wederzijdse verwachtingen	65
4 Onderzoekstijd beheren	73
4.1 Inleiding	73
4.2 Begeleidingstijd	73

5	Begeleiden per onderzoeksfase	93
5.1	Inleiding	93
5.2	Projectmatig werken en begeleiden	96
5.3	Onderzoeksplannen	98
5.4	Het intakegesprek	103
5.5	Begeleiden tijdens de ontwerpfas	109
5.6	De dataverzameling	117
5.7	De analysefas	119
5.8	Verslaglegging	123
6	Beoordelen en evalueren	131
6.1	Inleiding	131
6.2	Peer assessment	131
6.3	Beoordelen	135
6.4	Beoordelen van presentaties	144
6.5	Eindgesprek	150
6.6	Evaluatie van de begeleiding	153
	Register	157
	Literatuur	161
	Over de auteur	165

Inleiding

Om goed onderzoek te kunnen uitvoeren, moet je over gedegen kennis en voldoende vaardigheden beschikken. Dat geldt zeker voor praktijkonderzoek, omdat je daar als onderzoeker niet alleen je eigen project vormgeeft, maar ook nog rekening moet houden met opdrachtgevers, krachten in het onderzoeksveld, aspecten van valorisatie en dergelijke. Naast kennis en vaardigheden moet je dus ook een onderzoekende en onafhankelijke houding hebben.

Het uitvoeren van onderzoek is vaak lastig. Het *begeleiden* van onderzoek is echter een minstens even grote uitdaging. Docenten in het hoger onderwijs krijgen er nagenoeg allemaal mee te maken, omdat studenten in alle disciplines aan het einde van hun studie een praktijkonderzoek uitvoeren: hun afstudeerproject.

Begeleiden als uitdaging

Veel docenten vinden het begeleiden van praktijkonderzoek leuk, spannend, interessant en inspirerend, maar vooral ook *moelijk*. Waarom? Aan een universiteit worden studenten meestal opgeleid tot onderzoeker. Het kunnen opzetten en uitvoeren van onderzoek is daar een doel op zich, en een van de hoofdvakken van het afstuderen. In het hbo daarentegen worden studenten opgeleid tot professionals, waarbij onderzoek *ondersteunend* is aan het beroepsprofiel. Voor docenten is het zodoende een uitdaging om aankomende professionals te begeleiden bij praktijkonderzoek. Studenten worden immers geen onderzoeker,

maar ze leren om een onderzoekende en kritische houding aan te nemen en een probleemoplossend vermogen te ontwikkelen (Andriessen & Manders, 2013). Je leest meer over het aannemen van een onderzoekende houding op de bijbehorende website www.hetbegeleidenvanpraktijkonderzoek.nl.

Het begeleiden van onderzoek wordt ook wel *complex* genoemd (Van Merriënboer & Kirschner, 2012); het is een *uitdaging* met verschillende kanten. Ten eerste weet je als docent vaak niet waar het onderzoek over zal gaan of waar het toe leidt. De student komt immers meestal zelf met een voorstel, en de uitkomst ervan is onzeker. Verder ben je als docent ervaren in je *vakgebied*, maar niet per definitie in het begeleiden van onderzoek. Hoe begeleid je de plannenmakerij (het ontwerpen van het onderzoek), maar ook de planning? Hoe ga je de student coachen zodat hij zijn weg vindt door het woud van dataverzameling en analyse? Hoe geef je de een-op-eenbegeleiding vorm gedurende het onderzoeksproject? En hoe moet je het verslag uiteindelijk beoordelen, na de moeizame maanden van begeleiding? En wat te doen met de werkhouding van de student en de verwerking van je opmerkingen, en hoe vaak moet je eigenlijk bij elkaar komen om de voortgang te bespreken?

Ten slotte draagt ook de *rol* die de docent heeft bij aan de complexiteit van de begeleiding: moet je nauw met de student samenwerken, of juist afstand nemen? Stel je je op als leraar, als mentor of als coach? Let je op de taak en het proces, of moet je begeleiding juist persoonlijk zijn? Kortom, van de docent wordt een complexiteit van vaardigheden gevraagd, zowel inhoudelijk als methodologisch, en bovendien op het gebied van projectmanagement. Dat levert veel vragen en onzekerheid op.

Gelukkig is het voor docent-onderzoekers vaak mogelijk om extra scholing te krijgen als ze onderzoek gaan begeleiden. Daardoor heb je dan in elk geval de theoretische achtergrond en kennis van het begeleidingsproces in huis. Ik weet echter uit ervaring

dat daarmee de onzekerheid niet verdwijnt. Begeleiden is een individuele aangelegenheid die van project tot project verschilt, waardoor je ook als je de juiste kennis in huis hebt soms verlegen zit om adviezen en steun.

Doel van deze handleiding – waarom dit boek?

Er worden steeds strengere prestatie-eisen gesteld, juist ook op het hbo. Opleidingen moeten aan hoge accreditatie-eisen voldoen. Tegelijkertijd is het opleiden van professionals een aparte uitdaging, met haar eigen dynamiek. De uitstroomprofielen moeten passen bij de eisen die de samenleving aan haar professionals stelt. De snel veranderende samenleving vergt flexibiliteit, en als gevolg daarvan veranderen de profielen voortdurend. Kon de student voorheen met een opleiding tot accountant of verzekeringsagent (een vastomlijnd beroep dus) nog snel aan een baan komen, tegenwoordig verdient het de voorkeur dat studenten worden opgeleid tot een aantal competenties binnen een uitstroomprofiel met specifieke rollen en taken. Eenmaal aangenomen volgt een beroepsspecifieke opleiding ‘in-company’.

Hoe past praktijkonderzoek daarin? Zoals ik in dit boek zal schetsen, is onderzoek een complexe vaardigheid, waarbij studenten niet alleen leren hoe ze een onderzoek moeten opzetten en uitvoeren, maar meer in het algemeen hoe ze een project moeten aanpakken en plannen, en hoe ze moeten samenwerken. Ze ontwikkelen een onderzoekende en kritische houding, die past bij de nieuwe inzichten over opleiden aan het hbo.

Inspiratie of frustratie?

Tegelijk zie je dat de docenten in een soort spagaat terechtkomen, omdat ontwikkelingen nog niet in alle lagen van de opleiding zijn doorgevoerd. Zo kan het gebeuren dat er een hiaat ontstaat tussen theorie en praktijk. Studenten krijgen nog vrij traditionele cursussen in onderzoek (de leerlijn, zagezegd), maar

tijdens het afstudeerproject blijkt dat de basiskennis niet aansluit bij de huidige praktijk. Het kan zijn dat de opgedane kennis te theoretisch is (bijvoorbeeld omdat boeken van academisch niveau zijn gebruikt), te algemeen (bijvoorbeeld doordat er geen opleidingsspecifieke voorbeelden zijn gebruikt), of te versplinterd (bijvoorbeeld door korte losse cursussen aan te bieden, waardoor de kennis verwaait). Een student is zo niet voldoende voorbereid op het doen van onderzoek in de *praktijk*. Mijn pleidooi is dan ook dat praktijkonderzoek vanaf het eerste jaar wordt toegepast op de specifieke opleiding en stapje voor stapje wordt gedoceerd, in een vorm die is toegespitst op het vakgebied. Praktijkopdrachten en onderzoeksvragen van opdrachtgevers zouden vanaf de eerste cursus al deel moeten uitmaken van de opleiding. Met een krachtige leeromgeving en afwisselende onderwijsvormen die de student prikkelen om zelfstandig en actief met de leerstof om te gaan, aangevuld met een stapsgewijze begeleiding bij het proces van onderzoek doen. Studentgericht dus, en probleem- en procesgestuurd.

Tips vanuit de praktijk

Met deze handleiding wil ik je een aantal nuttige tips geven vanuit mijn visie op en praktijkervaring met het begeleiden van onderzoek. Het doel van dit boek is om onderzoeksbegeleiders een steuntje in de rug te bieden, zowel theoretisch als praktisch. Je kunt er informatie vinden over de belangrijkste begeleidings-elementen, rollen die je als begeleider kunt spelen, de mate van systematiek in je aanpak en de communicatie tijdens het project. Het *constructivisme* is daarbij leidraad: studenten bouwen met het onderzoeksproject aan hun eigen kennis en ervaring. Verder wordt een aantal praktische zaken besproken, zoals de planning, het intakegesprek, de begeleidingsbijeenkomsten en de beoordeling. Naast aspecten van individuele begeleiding zal ik ook ingaan op groepsbegeleiding.

Ik pretendeer geenszins de enige ‘juiste methode’ te bieden voor het begeleiden van praktijkonderzoek. Ook in mijn geval was het een proces van *trial and error*, waarbij ik veel las over hoe andere docenten en instituten van hoger onderwijs de begeleiding aanpakken. Ik deed aan intervisie en peer consultation, en, het allerbelangrijkste: ik wisselde vele ervaringen uit met collega’s. Door twijfels, vragen en oplossingen met collega’s te bespreken kun je veel leren over de begeleidingsaanpak die het beste bij je past. Immers, iedere begeleider heeft zijn eigen *touch* als het gaat om het begeleiden van onderzoek.

Inmiddels kan ik bogen op meer dan twintig jaar onderzoeks- en begeleidingservaring, maar nog elke dag leer ik van mijn studenten. Zij zijn mijn belangrijkste bron van inspiratie. De kracht van goede begeleiding is gelegen in het luisteren naar en werken met studenten, en het delen van kennis en ervaring met collega-begeleiders.

Het belangrijkste aspect van de begeleiding is echter het overbrengen van je eigen enthousiasme en creativiteit. Ik zal mijn ervaring en enthousiasme graag met je delen, en hoop dat jij hetzelfde doet met je studenten.

Opbouw

Deze handleiding is zo opgebouwd dat je snel en gemakkelijk tips kunt raadplegen en checklists kunt gebruiken. Na een korte inleiding over elementen van het begeleiden van praktijkonderzoek (hoofdstuk 1) bespreek ik aspecten van individuele en groepsbegeleiding (hoofdstuk 2). Daarna ga ik in op de rollen en taken die je als begeleider tijdens het project kunt aannemen (hoofdstuk 3). Veel studenten komen in tijdnood, en daarom geef ik ook een aantal tips voor timemanagement en voor het indelen van begeleidingsuren (hoofdstuk 4).

Vervolgens bespreek ik per fase van onderzoek een aantal tips en trucs die je kunnen helpen bij het begeleiden van studen-

ten. Het betreft praktische aanwijzingen voor het houden van het intakegesprek tot en met het schrijven van het eindverslag (hoofdstuk 5). Als de studenten hun project hebben afgesloten met een verslag en een presentatie, is het aan de docent om het eindproduct te beoordelen. Daarom komen ook adviezen aan de orde voor de eindbeoordeling, *peer review* en *peer grading* en de beoordeling van presentaties (6).

Website

Op de website bij dit boek – www.hetbegeleidenvanpraktijkonderzoek.nl – vind je extra tools en tips, zoals digitale logboeken, voorbeelden van mindmapprogramma's of afstudeercontracten. Daarnaast kun je diverse schema's uit dit boek downloaden, zodat je er zelf mee aan de slag kunt. In de tekst staat in de marge een website-icoontje aangegeven wanneer je de opgenomen schema's of informatie op de website kunt vinden.

Terminologie

Docent of begeleider

Soms is een docent ook onderzoeksbegeleider, soms is een onderzoeksbegeleider ook docent. In dit boek gebruik ik verschillende benamingen voor begeleiders van onderzoek: docent, docent-begeleider, docent-onderzoeker, onderzoeksbegeleider of simpelweg 'begeleider'. De studenten die begeleid worden, duid ik meestal aan als 'studenten', soms als 'afstudeerders', en in sommige gevallen als 'student-onderzoekers', met name als het gaat om studenten die aan een extern project werken.

Fasen in onderzoek of in begeleiding

Globaal gezien voert een student zijn project in vier fasen uit. Als ik deze *onderzoeksfasen* bespreek, dan hanteer ik het perspectief van de *student*. Als ik inga op de fasen in de *begeleiding*, dan

hanteer ik het perspectief van de *docent*. Daarbij kijk ik meer dan alleen naar de begeleiding tijdens het onderzoek zelf, voorafgaand aan het onderzoek vinden immers al voorbereiding en intake plaats, en na afloop van het project volgt de beoordeling en evaluatie.

Een hij is ook een zij

In deze handleiding deel ik ervaringen vanuit mijn begeleidingspraktijk. Daar waar ik voorbeelden van studenten geef, doe ik dat in de hij-vorm. De lezer kan in al deze gevallen ook het woord 'zij' lezen; in deze handleiding is een 'hij ook een zij'.

Creativiteit

Het is belangrijk om je eigen creativiteit en gedrevenheid voor je vak op je studenten over te brengen. Ik roep altijd dat ik met het uitvoeren van onderzoek aan mijn ongebreidelde nieuwsgierigheid tegemoet kan komen, en dat goed onderzoek meer vragen oproept dan het beantwoordt. Ik ben net zo enthousiast over een interessant onderwerp als mijn studenten, en ik ben even benieuwd naar hun bevindingen als zijzelf.

Ik hoop dat je door het lezen van dit boek geïnspireerd raakt, om deze inspiratie vervolgens op je studenten over te brengen. Dat maakt van hen enthousiaste onderzoekers in de dop, en het verhoogt bovendien hun plezier in het project, evenals de kwaliteit van het eindproduct. Bovendien plaveit het de weg naar hun toekomst als professionals.

Ik wens jullie daarbij alle succes!

Raamwerk voor het begeleiden van praktijkonderzoek

1.1 Inleiding

Dit boek probeert een moeilijke vraag te beantwoorden: hoe begeleid je praktijkonderzoek? De manier waarop je dit doet, hangt af van vele factoren: je eigen kennis en vaardigheden, je praktijkervaring, je persoonlijkheid, de omstandigheden van het project, het type student en de protocollen van het instituut waar je werkt. Het kan zijn dat je een specifieke aanpak gebruikt voor de onderzoeksbegeleiding, maar het komt veel vaker voor dat de begeleider routinematig (zonder het te beseffen) elementen uit vele beschikbare begeleidingsstijlen gebruikt (zie Lee, 2012), afhankelijk van de omstandigheden van het onderzoeksproject.

Dit boek biedt een *praktisch* raamwerk voor het begeleiden van praktijkonderzoek. Dit eerste hoofdstuk begint echter met een stukje theorie, dat je kunt gebruiken als *theoretisch* raamwerk voor je begeleidingsstijl. Dat gebeurt aan de hand van een beschrijving van zeven elementen van het begeleiden van praktijkonderzoek, en de wijze waarop deze elementen per onderzoeksfase kunnen worden ingezet. Uit deze elementen kun je een eigen begeleidingsstijl afleiden, die je strategisch kunt inzetten tijdens de begeleiding. Maar allereerst is het van belang om het begrip *onderzoeksbegeleiding* af te bakenen.

1.2 Wat houdt het begeleiden van praktijkonderzoek in?

Op het eerste gezicht lijkt het een overbodige vraag: wat houdt het begeleiden van onderzoek in? Vaak is het voor docenten echter lastig te duiden, en zelfs ervaren docenten vragen zich vaak af wat ze nu eigenlijk precies onder het begeleiden van praktijkonderzoek moeten verstaan. Wat is het wel en wat is het juist niet?

De eerste vraag die zich opdringt, is of onderzoeksbegeleiding onder de noemer 'onderwijs' valt. Het antwoord op die vraag is ja. Je staat weliswaar niet voor de klas en je doceert niet aan (een groep) studenten wat ze moeten kennen en kunnen, maar door je begeleiding instrueer en vorm je wel de onderzoekende student. Volgens Oost (2004) wordt dat op drie manieren zichtbaar:

1. **beroepsmatig**, waarbij je met de student overlegt en ervaring overbrengt;
2. **opvoedkundig**, waarbij je de student vormt in de manier waarop hij met projecten moet omgaan, en uitlegt wat de norm is in het vakgebied;
3. **didactisch**, waarbij je de student leert hoe een project moet worden opgezet en uitgevoerd.

Bij de meeste docent-begeleiders gaat het om een samenspel tussen deze drie aspecten.

Complexiteit van onderzoeksbegeleiding

Zoals in de inleiding al werd aangegeven, is het begeleiden van praktijkonderzoek een bijzondere *vorm* van onderwijs, en wel een zeer *complexe* vorm. Dat geldt niet alleen voor de student, maar zeker ook voor de docent.

Complexiteit voor de student

Gedurende het onderzoeksproject leert de *student* een groot aantal complexe vaardigheden aan: hij leert hoe je een voorstel

schrijft, een onderwerp uitwerkt, gegevens verzamelt en analyseert, rekening houdt met betrouwbaarheid en validiteit, en alle gegevens in een eindverslag samenbrengt. Daarnaast leert hij onderhandelen, communiceren, presenteren, kritisch denkvermogen ontwikkelen en omgaan met deadlines en stress. We noemen deze vaardigheden ‘complex’ omdat ze zich op verschillende niveaus afspeelen, en de student ze moet combineren en *tegelijkertijd* inzetten om tot een betrouwbare conclusie te komen.

Complexiteit voor de docent

Voor de *begeleidende docent* ligt de complexiteit grotendeels op een ander vlak. Ten eerste is het begeleiden van praktijkonderzoek geen vastomlijnde cursus die voor iedere student hetzelfde verloopt, met een vast programma van onderwerpen, tussen- en einddoelen, colleges, werkgroepen en assessment. Je weet als docent-begeleider niet wat je te wachten staat, omdat het onderwerp van het onderzoek nog helemaal moet worden uitgewerkt. Je weet niet welke problemen zich gedurende het proces voordoen en hoe de student daarop zal reageren, en je weet evenmin hoe de student zich gedraagt als hij zelfstandig onderzoek moet verrichten, hoe hij omgaat met deadlines enzovoort. Verder verschillen studenten in hun capaciteiten en behoefte aan ondersteuning, en dat vergt flexibiliteit van jou als begeleider.

Echter, ook de docent moet tijdens de begeleiding vaardigheden op verschillende niveaus tegelijkertijd kunnen inzetten. Deze vaardigheden hebben te maken met de inhoud van het vak, maar ook met technieken, management, het beheersen van begeleidingsrollen enzovoort.

De gevraagde vaardigheden zijn dus *complex* (Van Merriënboer & Kirschner, 2007), en ze zijn belangrijk voor het welslagen van het project!

Competenties en vaardigheden

Iedere hbo-student moet bij zijn afstuderen over een aantal *competenties* beschikken. Een van deze competenties is het *onderzoekend vermogen* (Andriessen & Manders, 2013). Toch spreekt men meestal over het opdoen van *onderzoeksvaardigheden*, en dat woord zal ook in dit boek worden gebruikt. Dat is logisch, want om zich competenties eigen te maken is het zaak om de student een aantal vaardigheden aan te leren. Verder doet hij kennis op in (hoor- en werk)colleges. Een student wordt competent genoemd indien hij naast deze vaardigheden over kennis beschikt, over eigenschappen om problemen op te lossen en over een onderzoekende houding. Op www.hetbegeleidenvanpraktijkonderzoek.nl vind je meer informatie over het ontwikkelen van een onderzoekende houding bij studenten.

Kwantitatief toegepast onderzoek

Neem bijvoorbeeld het goed kunnen uitvoeren van kwantitatief toegepast onderzoek. Allereerst moet een student weten hoe hij reeds bestaande resultaten en kennis kan inzetten in zijn onderzoek. Ten tweede moet de student beschikken over statistische kennis en vaardig zijn met SPSS. Gecombineerd met het probleemoplossende vermogen is de student in staat om resultaten te interpreteren en samen te vatten in een onderzoeksverslag. Daarmee verkrijgt hij een onderzoekende houding. De combinatie van deze houding, kennis en vaardigheden leiden uiteindelijk tot de ontwikkeling van een onderzoekend vermogen.

Het type student

De begeleidingsstijl is afhankelijk van het type student. Veel studenten hebben het meeste profijt bij een uitwisseling van expertise en ervaringen, als een vorm van samenwerking. Soms is het

echter nodig om de student een beetje ‘op te voeden’ (te vormen), bijvoorbeeld op het gebied van planning, communicatie en samenwerking.

Met welke typen studenten moeten docenten rekening houden? Uit het onderzoek van De Boer & Kamphuis (2015) komen vier typen naar voren, ingedeeld naar hun studiehouding en mate van zelfstandigheid. De grootste groep studenten (57% in dit onderzoek) vertegenwoordigt de *plichtsgetrouwe samenwerker*, die hoog scoort op samenwerking en een actieve studiehouding heeft. De overige drie studententypen komen in deze studie ongeveer in gelijke mate voor (respectievelijk 14%, 14% en 15%). De *calculerende consument* (zelfstandig, passief) is gericht op het halen van een vak met minimale inspanning (de ‘zesjescultuur’). De *doelloze opportunist* wil samenwerken, maar heeft een passieve studiehouding, wat meeliftgedrag in de hand werkt. De *gedreven zelfontplooiër* ten slotte werkt zelfstandig en heeft een actieve studiehouding. Hij gaat samenwerking uit de weg, omdat hij niet wil dat anderen meeliften op zijn succes.

Elk type student vraagt om een specifieke vorm van begeleiding. De grootste groep plichtsgetrouwe studenten vraagt om een coachende begeleider, maar de doelloze opportunist heeft een opvoeder nodig die veel structuur biedt. De zelfontplooiende student wordt het beste begeleid door een inspirator, en de calculerende student ten slotte heeft het meeste baat bij enige uitdaging (De Boer & Kamphuis, 2015, p. 16-17).

De Boer en Kamphuis onderzochten ook het effect van de studiehouding op het bindend studieadvies (BSA). De gedreven zelfontplooiende en plichtsgetrouw samenwerkende studenten kregen het vaakst een positief BSA, en de opportunist kreeg het vaakst een negatief BSA, op de voet gevolgd door de calculerende student (De Boer & Kamphuis, 2015, p. 19).

Inbedding in het kennisinstituut

Op welke manier je ook begeleidt, je doet dat in opdracht van je onderwijs- of kennisinstituut. Elk instituut en elke school heeft een eigen visie op didactiek. Of deze nu probleemgestuurd, procesgestuurd, studentgericht, competentiegericht of evidence-based is, bij elke methode hoort een specifieke aanpak van de afstudeerbegeleiding. Ook in dit boek wordt een bepaalde methode gehanteerd: die van het *constructivisme*, waarbij de student zijn eigen leren vormgeeft. Deze methode is zowel proces- als probleemgestuurd, en boven alles studentgericht. Het is een systeem met een mix van rijke en uitdagende leeromgevingen (ook wel ‘blended learning’ genoemd), waarbij de student leert de informatie ‘aan elkaar te knopen’ en bruggen te slaan tussen nieuwe en bestaande kennis en inzichten. Projectonderwijs, zoals afstudeerprojecten, is een populaire vorm van constructivistisch onderwijs. Het perspectief blijft echter dat van de student, en de begeleiding moet er dan ook op gericht zijn om de student te laten slagen (Oost, 2004, p. 18).

1.3 Begeleidingselementen

Onderzoeksbegeleiding bestaat grofweg uit *zeven* onderdelen die betrekking hebben op communicatie, relatie, proces en product. Deze elementen hebben een zekere tegenstelling in zich. Voor elke vorm van onderzoeksbegeleiding kunnen deze elementen op een glijdende schaal tussen de tegengestelde polen worden geplaatst. Na een overzicht van deze elementen zal ik aangeven hoe zij zich verhouden tot het geven van *steun* en/of *sturing* tijdens de begeleiding.

De zeven elementen van onderzoeksbegeleiding

student		instituut
gelijkwaardig		autoritair
onafhankelijk		afhankelijk
product		proces
doel		taak
feedback		oordeel
mentor		meester

Figuur 1.1 De zeven elementen van onderzoeksbegeleiding

1. Komt de inbreng vanuit de *student* of meer vanuit het *instituut*? Is het belangrijk dat de regels en voorschriften van het instituut worden nageleefd, of staat het perspectief van de student centraal? We zagen al dat elk instituut zijn eigen uitgangspunten heeft.
2. De mate van *gelijkwaardigheid* van de begeleiding. Is de begeleider ook de leider, of zijn de verhoudingen gelijkwaardiger? Is er sprake van autoritaire leiding, of is de mening van de student belangrijk?
3. De mate van *onafhankelijkheid* van de student. Wordt de student bij de hand genomen (micromanagement) en moet hij zich schikken in de regels en voorschriften van het instituut, of kan hij zelf beslissingen nemen en vernieuwend onderzoek doen?
4. De mate waarin tijdens de begeleiding meer aandacht is voor het *product* (de uitkomst van het onderzoek en het verslag) of het *proces* (activiteiten die nodig zijn om de producten te verkrijgen).
5. Aandacht voor meer *taakgerichte* of meer *doelgerichte* begeleiding. Worden de taken door de begeleider strikt en precies afgebakend, of wordt juist het einddoel als leidend principe gehanteerd?

6. Is er ruimte voor *feedback* en verbetering, of is het *eindoordeel* van de docent meer van belang? Is er een hoge mate van controle en weinig overleg, of is er sprake van feedback en mogelijkheid tot groei?
7. Begeleid je meer als *meester* of als *mentor*? Is jouw stijl er een van leiding of van begeleiding?

steunen		sturen
student	☐	instituut
gelijkwaardig	☐	autoritair
onafhankelijk	☐	afhankelijk
product	☐	proces
doel	☐	taak
feedback	☐	oordeel
mentor	☐	meester

Figuur 1.2 Steunen en sturen

Steunen en sturen

De zeven elementen van onderzoeksbegeleiding kunnen worden samengevat onder twee factoren: de (*onder*)*steunende* of *sturende* begeleiding, ook wel de *zachte* en de *harde* kant van de begeleiding genoemd. De plaats op de schaal tussen de verschillende elementen van de begeleiding bepaalt op welke van de twee factoren de focus ligt.

Situationeel begeleiden

Hoe kun je deze samenvattende factoren inzetten bij het begeleiden van verschillende studenten? We passen ze eerst toe aan de hand van een model van Hersey & Blanchard (2007). Dit model is ontwikkeld als situationeel leiderschapsmodel voor managers, maar het is ook prima geschikt voor toepassing in de begeleidingspraktijk. De onderstaande matrix geeft een overzicht.

Tabel 1.1 Matrix leiderschapsmodel

	Weinig sturing	Veel sturing
Weinig ondersteuning	Delegeren (S4)	(S1) Leiden
Veel ondersteuning	Steunen (S3)	(S2) Begeleiden

Sturen en steunen tijdens praktijkonderzoek

Iedere student is verschillend, en heeft daarom verschillende (en soms wisselende) behoeften tijdens het onderzoekstraject. Ook kan het zijn dat een student eerst veel steun nodig heeft en daarna veel structuur, of andersom.

Heeft een student veel sturing nodig om de inhoud van het project vorm te geven, dan moet je als begeleider een leidende rol kiezen (S1). Zo kan een student bijvoorbeeld vol vertrouwen aan een project beginnen, maar weet hij niet goed hoe hij het project moet optuigen. In dat geval moet je als begeleider structuur bieden, door de kaders aan te geven waarbinnen het project zich afspeelt.

Heeft de student daarnaast veel steun nodig, dan ga je ook een stukje 'begeleiden' (S2). Je biedt nog steeds veel structuur, maar met het nodige begrip voor de persoon van de student.

Het kan ook zijn dat de student competent genoeg is om het project zelf uit te voeren, maar dat hij toch veel steun nodig heeft, bijvoorbeeld omdat hij weinig zelfvertrouwen heeft en onzeker is over het resultaat (S3). Zo kan het voorkomen dat een student om extra begeleiding vraagt, terwijl zijn gemiddelde cijfer voor de cursus hoog is.

Af en toe heeft een afstudeerder weinig begeleiding nodig, puur omdat hij heel goed weet wat hij wil en goed in staat is om een project op te zetten. De doelen zijn helder, en hij redt het ook zonder al te veel begeleiding wel. In dat geval kun je als begeleider toe met weinig steun en weinig sturing, delegeren dus (S4).

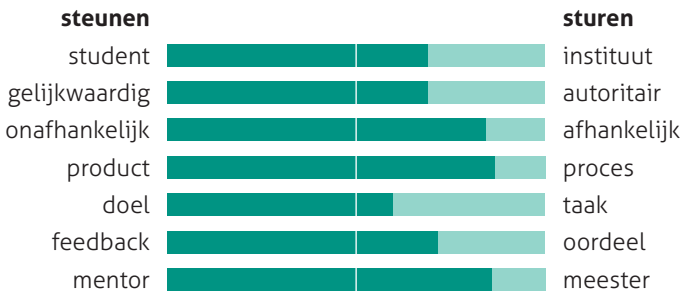
1.4 Een mix van begeleidingsstijlen

Welke stijl past bij jouw manier van begeleiden? Welke elementen herken je en hoe zet je ze in? Het kan zijn dat je één duidelijk herkenbare stijl hebt. Gebruik je elementen uit meerdere stijlen, of zet je ze per student verschillend in? Ook kan het zijn dat je per fase van onderzoek een andere stijl van begeleiding hanteert.

Wil je weten welke stijl jij hebt? Tests voor begeleidingsstijlen zijn niet echt op internet te vinden, tests voor leiderschapstijlen wel. Op www.hetbegeidenvanpraktijkonderzoek.nl vind je een paar voorbeelden.

Ter ‘herkenning’ van je eigen stijl volgt nu een drietal voorbeelden van begeleidingsstijlen, waarbij de zojuist beschreven elementen in meer of mindere mate een rol spelen.

Functionele begeleiding

Figuur 1.3 Functionele begeleiding

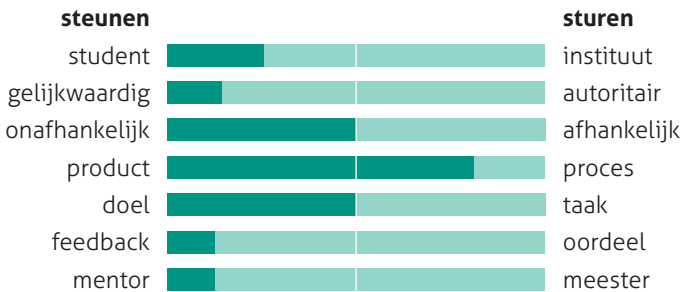
Functionele begeleiding (Oost, 2004; ook wel het meester-gezelmodel genoemd, zie Lee, 2012) wordt nog steeds het meest gebruikt, meestal bij een-op-een-begeleiding. De docent geeft de kaders aan waaraan het onderzoek (volgens de afstudeercriteria) moet voldoen, maar de student heeft wel enige eigen inbreng.

De docent onderwijst, doet voor en coacht alleen waar dat echt nodig is. Soms voedt hij zelfs een beetje op.

Elementen van functionele begeleiding

De aanpak is puur projectmatig, waarbij managementvaardigheden goed van pas komen. De begeleiding is procesgericht en er wordt veel op structuur gestuurd. Ze is meestal taakgericht, maar ook wel doelgericht: het gaat om het volbrengen van het project. Er wordt wel persoonlijke ondersteuning gegeven, maar liever nog heeft de docent de leiding over het project. De mate van controle is vrij hoog, maar er is ook enige ruimte voor feedback en aanpassing.

Werken aan de relatie

Figuur 1.4 Werken aan de relatie

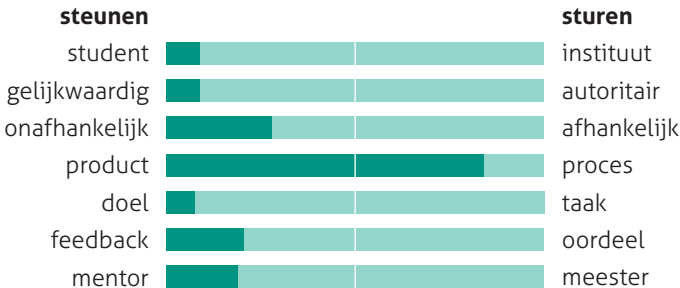
Bij de begeleidingsstijl ‘werken aan de relatie’ staat de relatie tussen begeleider en student centraal. Door samen te werken in een onderzoeksproject wordt een *productieve werkrelatie* gecreëerd. Op momenten dat je ‘aan de relatie werkt’ zul je veel samen met de student overleggen, vaak samen achter de computer gaan zitten om analyses te doen en discussiëren over de interpretatie van de uitkomsten. De begeleidingsstijl is coachend.

Begeleidingselementen bij 'werken aan de relatie'

Zeker aan het begin van het onderzoek zal de begeleider proberen de student op zijn gemak te stellen, en meer dan anders werken aan de relatie. Natuurlijk wordt ook op structuur gestuurd, maar minder dan bij de functionele begeleiding. Werken aan de relatie betekent gelijkwaardigheid, veel coaching en intensieve samenwerking. De docent geeft veel feedback, en er is ruimte voor aanpassing en verbetering. Het perspectief van de student staat boven de mores van het instituut. Er is balans tussen taak- en doelgerichtheid, waarbij taakgerichtheid aan het begin van het project wordt gebruikt om het project in te kaderen en goede afspraken te maken. Na verloop van tijd krijgt de doelgerichtheid de overhand. Je doet het project samen met de student, en daarom is er een zekere mate van wederzijdse afhankelijkheid. Die is echter wel in balans.

Het werken aan de relatie begint al met het intakegesprek. Het blijft belangrijk gedurende het hele project tot aan het einde van de begeleiding, wanneer je begrip toont voor de hoeveelheid werk en de knellende deadlines waarmee de student wordt geconfronteerd.

Studentgerichte begeleiding

Figuur 1.5 Studentgerichte begeleiding

De studentgerichte begeleidingsstijl richt zich op de ontwikkeling van de student, waarin deze zijn eigen leren creëert, in een *probleemgestuurde*, actiegestuurde aanpak. De focus ligt op *emancipatie* van de student: hij ontdekt zijn eigen aanpak, waarden en standaard, en wordt daarbij geholpen door de begeleider.

Deze stijl kent een afnemende nadruk op afhankelijkheid, wanneer de student langzamerhand zijn eigen strategie ontdekt en erachter komt hoe hij het onderzoek het beste kan uitvoeren. In de literatuur wordt hier vaak naar gerefereerd als ‘scaffolding’. Bij deze methode wordt de begeleiding gezien als een steiger die langzaam wordt afgebouwd (Van de Pol, Volman & Beishuizen, 2010). Maakt de student een goede leercurve door, dan ontwikkelt hij het vermogen om onafhankelijk problemen af te bakken, achtergrondinformatie te verzamelen en de juiste (analyse) methoden te gebruiken om deze informatie te verwerken, om zodoende een betrouwbaar en zuiver antwoord te kunnen formuleren. Het is van belang om de onafhankelijke houding vanaf het eerste moment te stimuleren, en aan te geven dat de student zijn eigen ‘leren’ creëert. Dat kan ver gaan, zelfs tot een punt waarop de student zijn eigen eindtermen voor het project formuleert, en de studenten elkaars werk (of zelfs hun eigen werk) beoordelen.

Begeleidingselementen bij studentgerichte begeleiding

Taakgerichte begeleiding is bij deze begeleidingsstijl niet gewenst; je kunt als begeleider beter sturen op het doel, op een *coachend-confronterende* manier. Daarnaast is het belangrijk om het proces te begeleiden, zodat de student weet welke middelen hij moet inzetten om zijn doel te bereiken en op welk moment. Daarbij is de werkrelatie gelijkwaardig. De zelfstandigheid van de student is groot, en de onafhankelijkheid neemt toe naarmate het onderzoeksproject vordert. Je bent bij deze stijl meer een mentor en een facilitator die de grote lijnen aangeeft en ondersteunt bij het denkproces van de student. De begeleiding

is persoonlijk en gericht op gelijkwaardigheid. Controle is er wel, maar meer in de vorm van *peer review* dan van feedback van de begeleider. Constructieve feedback dus.

Jouw eigen stijl

In dit boek zijn drie voorbeelden van begeleidingsstijlen gepresenteerd, maar er zijn er natuurlijk meer. Zo zijn de hier genoemde stijlen voorbeelden van een procesgerichte aanpak, maar er zijn ook stijlen waarbij de nadruk ligt op een productgerichte aanpak.

Iedere onderzoeksbegeleider zal een mix van stijlen inzetten. Verder zijn er vele individuele verschillen. De ene begeleider voelt zich het beste bij een functionele begeleidingsstijl, terwijl een andere begeleider een studentgerichte begeleiding zal prefereren. Je begeleidingsstijl is ook afhankelijk van de fasen van het onderzoek. Het belangrijkste uitgangspunt bij de begeleiding is dat de student zijn eigen leren vormgeeft en dat jij hem daarbij ondersteunt. Verder is de begeleiding bij voorkeur sterk gericht op de werkrelatie met de student. Is die goed, dan zet dit aan tot creativiteit.

1.5 Begeleidingsstijlen per onderzoeksfase

Het praktijkonderzoek verloopt in meerdere *onderzoeksfasen*, die de student achtereenvolgens doorloopt. Het kan heel goed zijn dat jouw begeleidingsstijl per fase van onderzoek verschilt: in fase 1 (ontwerp) moet je vaak flink sturen, maar in fase 2 kan de student zelf aan de slag en hoef je eigenlijk alleen te faciliteren. In fase 3 is een functionele begeleiding van belang (met name bij moeilijke analyses), en in fase 4 wordt ondersteuning weer belangrijk. Hieronder volgt een overzicht van mogelijke begeleidingselementen per fase van het onderzoek. Bedenk ook hier dat

er grote individuele verschillen in begeleidingsstijl bestaan. Net als bij de bespreking van de afzonderlijke elementen van begeleiding, wordt ook deze paragraaf afgesloten met een samenvattende matrix voor het verlenen van *steun of sturing*.

Per onderzoeksfase kan de begeleiding er als volgt uitzien:

Fase 1, de ontwerpfase, wordt gekenmerkt door veel structuur, en ook door ondersteuning. Voor de student is alles nog nieuw, en de begeleider kan de student vanuit zijn eigen expertise, kennis en ervaring veel leren. De begeleider geeft dus hoofdzakelijk functionele begeleiding, maar met aandacht voor de relatie. De sturing vindt zowel plaats op de inhoud als op het proces.

De *aard* van een onderzoeksproject en dus van de begeleiding is allereerst afhankelijk van de probleemstelling en het ontwerp. Zo kan onderzoek bijvoorbeeld verkennend, verklarend of evaluerend zijn, beschrijvend, vergelijkend of voorspellend. Het kan *kwantitatief* of *kwalitatief* van opzet zijn, en dat maakt veel uit voor jouw rol tijdens de begeleiding. Zo kun je bij kwantitatief onderzoek vaak als consultant gevraagd worden, en bij kwalitatief onderzoek meer als sparringpartner.

Fase 2, de dataverzameling, is een fase waarin weinig sturing en ondersteuning wordt gegeven. De student verzamelt zijn eigen gegevens en je adviseert bij de steekproeftrekking, maar verder kan de student zijn eigen weg vinden. Hier kun je grotendeels delegeren, en waar nodig wat bijsturen. Hier is een studentgerichte aanpak op zijn plaats.

Fase 3, de analyse, wordt door studenten vaak als lastig ervaren. In deze fase is veel sturing nodig op inhoud (in de vorm van uitleg), maar ondersteuning is niet altijd aan de orde; dat ligt aan de situatie en aan de student. Geef je een keer analyseadvies door samen naar de analyses te kijken, dan zal dit door de student als steun worden ervaren. Hier leert de student zelfstandig onderzoek uitvoeren en kritisch denken, maar ook leert hij hoe je op de juiste manier analyses uitvoert.

Fase 4, de conclusie en verslaglegging, is een fase waar ondersteuning onontbeerlijk is. De student loopt mogelijk tegen allerlei obstakels aan, zoals deadlines en lastig te interpreteren resultaten, met als gevolg veel stress en tijdsdruk. Ook een zekere mate van sturing is op zijn plaats, bijvoorbeeld door conceptversies van commentaar te voorzien, maar niet te veel. Zoals zal blijken in hoofdstuk 3 moet je die rol niet te intensief oppakken, want de student moet zijn eigen conclusies schrijven, en ook hij heeft recht om zijn eigen fouten te maken. Er is sprake van controle van het resultaat en de getrokken conclusies, een element dat thuishoort in de functionele begeleidingsstijl. Ook is de werkrelevatie belangrijk, en de student leert de conclusies in breder perspectief te plaatsen. Alle begeleidingsstijlen komen hier samen. Natuurlijk is het *resultaat* het belangrijkste: wat is het antwoord op de probleemstelling?

Het begeleidingskwadrant van praktijkonderzoek

We zetten nog een laatste stap: het toepassen van de twee hoofdelementen op de begeleiding per fase, het *sturen* of *steunen* van de student. Zoals dat gaat bij veel modellen, past iedereen dit afhankelijk van de situatie en de eigen voorkeur toe. Dit begeleidingskwadrant geeft een richting aan waarin je de begeleiding kunt vormgeven. Natuurlijk breng je je eigen accenten aan, en bovendien is iedere student anders. Sommige studenten hebben altijd veel ondersteuning nodig, sommige kunnen in elke fase van het onderzoek niet zonder structuur. Het kwadrant ziet er dan als volgt uit:

Tabel 1.2 Begeleidingskwadrant praktijkonderzoek

	Veel sturing	Weinig sturing
Veel ondersteuning	Fase 1	Fase 4
Weinig ondersteuning	Fase 3	Fase 2

Belangrijk is dat je ziet waar je meer sturing op inhoud of meer ondersteuning moet verlenen. Leiden of begeleiden, *that's the question!*

